

Journal Iranian Political Sociology

Vol. 4, No.2, Summer2021

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2021.315258.2638>

The place of social capital in the efficiency of the political system

Abstract

Social capital can be considered as a part of national wealth along with economic and human capital, which is considered as a suitable platform for exploiting human and physical (material) capital and a way to achieve success. Without social capital, no society can reach any capital, so that many groups, organizations and human societies have not been able to succeed without economic capital and relying solely on human and social capital. Due to the special nature of social capital, which is different from other types of capital (economic, human, natural), its extraction is difficult and the possibility of its reproduction will be very time consuming and difficult. In addition, there is no alternative to such capital; Especially at a time when the regime of the Islamic Republic is at the center of soft enmities and this constant struggle has a great impact on the level of his social capital. In this case, with efficiency and prudence, this opportunity can be used to strengthen and grow social capital, or by not understanding properly, endangering the interests of all. According to the findings of this study, efficiency through increasing the level of trust and bilateral actions between the political system and the people leads to the production of more social capital and thus deepens the continuity of the political system. In fact, efficiency can act as a link between the production of social capital and the deepening and continuation of the political system. This study aims to investigate the role of social capital in the efficiency of the political system by descriptive-analytical method.

Keywords: social capital, efficiency, political system.

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2021.315258.2638>

جایگاه سرمایه اجتماعی در کارآمدی نظام سیاسی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۳۰

محمد شریفی^۱عبدالرضا بای^۲حسین ابوالفضلی^۳علی صالحی فارسانی^۴

چکیده

سرمایه اجتماعی به همراه سرمایه های اقتصادی و انسان جزء ثروت ملی هر کشور و جامعه ای به شمار می آید که می تواند موقعیت و بستر کافی را برای استفاده از سرمایه انسانی و فیزیکی و همچنین راهی برای موفقیت قلمداد شود. بدون توجه به سرمایه اجتماعی، هیچ نظامی این امکان را نمی یابد که به سرمایه ای برسد. به گونه ای که اکثر گروه ها، سازمان و جوامع انسانی بدون سرمایه اجتماعی، و صرفاً با تکیه بر سرمایه اقتصادی و انسانی نمی توانند به موفقیت کافی برسند. این پژوهش با هدف بررسی نقش سرمایه اجتماعی در کارآمدی نظام سیاسی به روش توصیفی-تحلیل انجام شده است.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، کارآمدی، نظام سیاسی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ دانشجوی دکتری، اندیشه های سیاسی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

^۲ هیئت علمی، مدیر گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی آزادشهر، آزادشهر، ایران

^۳ هیئت علمی، مدیر گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی سمنان، سمنان، ایران

^۴ هیئت علمی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی سمنان، سمنان، ایران

سرمایه اجتماعی از مفاهیم جدیدی است که در بررسی های اقتصادی و اجتماعی جوامع مدرن مطرح گردیده است. در کلی ترین سطح، سرمایه اجتماعی ویژگی هایی از یک جامعه یا گروه اجتماعی است که ظرفیت سازماندهی جمعی و داوطلبانه برای حل مشکلات متقابل یا مسائل عمومی را افزایش می دهد. به طور کلی می توان گفت: هر چه سرمایه اجتماعی ملتی بیشتر باشد، آن ملت، خوشبخت تر و ثروتمندتر خواهد بود. (الوانی، ۱۳۹۱: ۳۴). کاواچی معتقد است بین سرمایه اجتماعی، با توسعه اقتصادی، بهداشت، عملکرد تدریجی دموکراسی و ممانعت از جرم و جنایت ارتباط تنگاتنگ وجود دارد (کاویچی، ۲۰۰۱: ۳۱). به طور کلی، سرمایه اجتماعی مجموعه ای از هنجارها و ارزش های موجود در سیستم های فکری، علمی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی جامعه است که از تاثیر نهاد های اجتماعی و اقتصادی جامعه به دست می آید و دارای ویژگی هایی مانند اعتماد متقابل، تعامل اجتماعی و احساس هویت جمعی و گروهی است. (فاتحی و اخلاصی، ۱۳۹۱: ۱۴۹). اگر حکومت ها، نظام های سیاسی و یا دولت ها سیاسی این امکان را داشته باشند در الزام سیاسی یا **political obligation** که ترجمه آن عبارت اند از: تعهد و تکلیف سیاسی؛ به موفقیت برسند، نتیجه آن ثبات، تداوم و پایداری نظام سیاسی خواهد بود؛ این نتیجه ای است که تمامی دولت ها و نظام های سیاسی به دنبال تامین آن بوده و هستند (عیسی نیا، ۱۳۹۷: ۳۶). با توجه به چنین جایگاه مهمی که سرمایه اجتماعی دارد، می توان این سوار را مطرح کرد که سرمایه اجتماعی در تداوم کارآمدی نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران چه نقش جایگاهی دارد؟ پژوهش حاضر می کوشد تا از منظر راهبردی به موضوع جایگاه سرمایه اجتماعی در کارآمدی نظام سیاسی کشور بپردازد. در این پژوهش از روش توصیفی تحلیلی برای مطالعه و استنتاج از اطلاعات و داده های پژوهش در کنار روش اسنادی برای جمع آوری داده های پژوهشی مورد استفاده قرار گرفته است.

۲- مبانی نظری تحقیق

۲-۱- سرمایه اجتماعی

به عقیده پانتام سرمایه اجتماعی «وجه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه ها است که می تواند با تسهیل اقدامات هماهنگ، کارایی جامعه را بهبود بخشند». پانتام شبکه ها، هنجارها، اعتماد و مشارکت را چهار موله اصلی سرمایه اجتماعی معرفی می کند (putna, 1993: 165-172). از نظر کلمن سرمایه اجتماعی نشان دهنده منبع است زیار متضمن شبکه های مبتنی بر اعتماد و ارزش های مشترک است (نرگارد^۲، ۲۰۰۵). ابعاد سرمای اجتماعی از نظر کلمن سه بعد زیر را در بر می گیرد: ۱- تعهد، انتظارات، ۲- کانال های ارتباطی ۳- هنجارها و ضمانت های اجرایی مؤثر (گودرزوند چگینی، ۱۳۹۶: ۲۴).

۲-۲- کارآمدی نظام سیاسی

به اعتقاد بسیاری از صاحب نظران کارآمدی عبارت از: کسب هدف های تعیین شده و رضایت خاطر کسانی است که در رسیدن به اهداف نقش دارند. البته در علم سیاست مفهوم کارآمدی همچنین با مفاهیم دیگری چون مشروعیت و اقتدار سنجیده می شود و در این میان مشروعیت و کارآمدی دو شرط اصلی بقای هر حکومتی است و بین آنها تعامل و ارتباط دوجانبه و مستقیمی وجود دارد. نظام سیاسی هنگامی کارآمدی دارد که بتواند وظایفی را که بیش تر

³ Kawachi,

² Neergard,

مردم یا حکومت شوندگان از او متوقعند انجام دهد در واقع پشتیبانی واقعی و عینی مشروعیت هر نظامی وابسته به کارآمدی آن است (صیاد و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۸)

۲-۳- شاخص های سرمایه اجتماعی

اعتماد: از دیدگاه اکثر پژوهشگران سرمایه اجتماعی، اعتماد بر مشارکت و بهبود کیفیت زندگی انسانی تاثیر گذار است.

انسجام اجتماعی: آیزنشتات بیان میکند که اصلیتترین مساله نظم اجتماعی برای بنیان گذاران جامعه شناسی، اعتماد و همبستگی اجتماعی است (چلبی، ۱۳۷۵: ۱۲)

شبکه: از نظر جامعه شناسان عضویت در شبکه ها باعث ایجاد سرمایه اجتماعی برای افراد شده ورفاه و آسایش و کیفیت زندگی را برای افراد ایجاد می کند (شافت ۱۹۹۸، وارشنی ۲۰۰۰)

آگاهی: آگاهی از مسائل و عوامل عمومی از عوامل موثر بر روابط اجتماعی است.

احساس تعلق (وابستگی به مکان): حس تعلق با سرمایه گذاری یا تعلق نمادین تری به مکان، به ویژه حس در شمار آورده شدن وریشه داشتن همراه است. (شجاعی، ۱۳۸۷: ۶۹)

مشارکت: یکی از لوازم برنامه ریزی در دنیای جدید توجه به مشارکت فعال و اثر بخش همه جانبه افراد جامعه در تمام ابعاد مختلف توسعه است. (محسنی تبریزی، ۱۹۹۶: ۵۴)

۲-۴- شاخصه ها و مکانیسم های کارآمدی نظام سیاسی

به طور کلی شاخصه ها و مکانیسم های کارآمدی در نظام جمهوری اسلامی ایران به این صورت می باشد (فتحعلی، ۱۳۸۳: ۱۰-۱۰۵):

قانون: قوانین و مقررات باید بر اساس احکام اسلامی که قابلیت و انعطاف لازم را در شرایط زمانی و مکانی دارا است و برگرفته از کتاب و سنت باشد. از این طریق است که نظام سیاسی کارآمد خواهد شد و مسائل پیش روی آن نیز از بین خواهد رفت (دانایی فر، ۱۳۹۱: ۵۱)) این گونه قوانین دارای ساختار سلسله مراتبی می باشند که در ابلاغیه های رسمی باید این ساختار را حفظ کرد (کاتوزیان، ۱۳۹۱: ۸۷).

شورا و مشارکت: این حق عمومی بی گمان در راستای جلوگیری از استبداد حکومتی و به دست آوردن آزادی های مردمی است. (آل عمران ۱۵۹، شوری ۳۸؛ بقره ۲۳۳)

مسئولیت پذیری و نظارت بر انجام فعالیت ها: به گونه ای که با اجرای درست آن می توان بسیاری از چالش ها و مشکلات درون حکومت را حل کرد و این طریق به کارآمدی در سطح مطلوبی رسید. (آل عمران، ۱۰۴ و ۱۱۰)

برابری: نظام سیاسی در صورتی می تواند به کارآمدی برسد که تبعیض های قومی، گروهی، رنگ، نژاد و قدرت و ثروت را از میان بردارد و برابری را گسترش دهد (حجرات: ۱۳)

عدالت: این شاخصه مهم در مباحث کارآمدی جایگاه ویژه ای دارد. به گواهی قرآن کریم فلسفه بعثت انبیا، ارسال رسل، انزال کتب و تشریح قوانین مختلف از سوی پروردگار، در این راستاست (حدید: ۲۵)

عقل: قرآن کریم انسان ها را در سوره های بقره، مائده، انفال و طور به عقل گرایی فرا می خواند و به جایگاه مهم عقل اشاره کرده است (بقره: ۱۶۴، ۱۷۰ و ۱۷۱؛ مائده: ۵۸ و ۱۰۳؛ انفال: ۲۲؛ طور: ۱۴).

مصلحت: مصلحت از جمله عناصر و شاخص های کارآمدی نظام سیاسی می باشد که در مقابل با مسایل جدید و نوظهور می تواند انعطاف پذیری و حل مشکلات را در پی داشته باشد.

وحدت: بی‌تردید وحدت در تمامی ابعاد اعم از وحدت بین مردم، وحدت بین مردم و مسئولان و وحدت بین مسئولان با یکدیگر، شرط لازم و از شاخصه‌های اساسی کارآمدی است.

ثبات سیاسی و عدم خشونت^۱: وجود بی‌ثباتی‌های سیاسی موجب تزلزل در سیمای اجتماعی کشور می‌شود و در کارایی و کنش مؤثر دولت و همچنین جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی تأثیر می‌گذارد (دانایی فر، ۱۳۸۸: ۱۵۰).

کنترل فساد^۲: مبارزه با فساد به بهبود شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی نظیر سرمایه‌گذاری خارجی بیشتر، رشد اقتصادی، درآمد بالاتر، مرگ و میر کمتر کودکان، سواد بالاتر، حقوق مالکیت قوی‌تر و افزایش رشد کسب و کار شود و زمینه برای بهبود کیفیت زندگی فراهم می‌شود.

حق اظهارنظر و پاسخگویی^۳: مردم بتوانند دولت را در برابر آنچه که بر آنها تأثیر می‌گذارد مورد سوال و بازخواست قرار دهند (Wallace, 2009: 255).

حاکمیت قانون^۴: حاکمیت قانون امنیت و احساس خوشبختی و رضایت از زندگی را فراهم کند. در این زمینه قوه قضائیه مستقل یک پیش‌نیاز است (قلی‌پور، ۱۳۹۳: ۱۰۱).

۲-۵- پیشینه پژوهش

عیسی‌نیا در (۱۳۹۷) پژوهشی تحت عنوان «نقش سرمایه اجتماعی در پایداری نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران» انجام داده است. نگارنده سعی کرده است در چارچوب نظریه سرمایه اجتماعی پاتنام و همچنین با استفاده از روش آینده‌پژوهی نقشه راه، به نقش و جایگاه «اعتماد» به عنوان یکی از عوامل و عناصر مهم سرمایه اجتماعی در حفظ و پایداری نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران بپردازد. بر اساس یافته‌های این تحقیق: در چهار دهه گذشته، از میزان اعتماد در سطح رجال و شخصیت‌ها و نهادها کاسته شده است. که این امر چالش‌هایی برای جمهوری اسلامی سبب شده است که اگر برنامه و راهکاری برای این مسأله اندیشیده نشود با چالش‌های مهمی در بخش بحران مشروعیت مواجه خواهیم شد.

۳- نظام سیاسی در جمهوری اسلامی ایران

۳-۱- فعالیت‌ها در مسیر استقرار نظام جمهوری اسلامی

از جمله فعالیت‌هایی که جهت استقرار سرمایه اجتماعی در نظام جمهوری اسلامی ایران ضروری به نظر می‌رسد عبارت‌اند از:

تشکیل نهادهای مردمی: اولین نهاد مردمی در قالب کمیته‌های انقلاب اسلامی برای حفاظت از انقلاب اسلامی شکل گرفت که مهم‌ترین وظیفه آن دست‌گیری و مجازات جنایتکاران رژیم پهلوی و ضدانقلاب‌ها بود (خدادادی، ۱۳۸۸: ۴). از دیگر نهادهای انقلابی که در سایه انقلاب اسلامی به وجود آمد، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بود. برای نگهداری از دستاوردهای انقلاب اسلامی (تقوی، ۱۳۸۰: ۱۹۲).

انتخابات: انتخابات و رجوع به آرای مردم، یکی از نمادهای مهم اصلی حکومت‌هایی است که مردم شکل‌گیری آن حکومت‌ها نقش اساسی داشته‌اند. امام خمینی (ره) درباره حضور تعیین‌کننده مردم در انتخابات فرمودند: «جمهوری اسلامی، حکومتی متکی بر آرای عمومی است.» (خمینی، ج ۲: ۱۵).

¹ Political Instability and Violence.

² Control of corruption

³ Voice and Accountability.

⁴ Rule of law.

تصویب قانون اساسی: قانون اساسی «مجموعه قواعد و مقرراتی است که حاکم بر حکومت و صلاحیت قوای مملکت و حقوق و آزادی‌های فرد و جامعه و روابط فی‌مابین آنهاست (لنگرودی، ۱۳۶۸: ۸۰) ایران برای نخستین بار در سال ۱۲۸۵ ه.ش با نهضت مشروطیت، صاحب قانون اساسی شد که با انقلاب اسلامی در ایران و تشکیل نظام مقدس جمهوری اسلامی، شکل‌گیری قانون اساسی بود (عمید زنجانی، ج ۱: ۲۰۱).

۲-۳- کارآمدی در حوزه سیاست

یکی از شاخص‌های کارآمدی نظام‌های سیاسی امکان جذب حداکثری شهروندان در امر حکمرانی و برقراری شرایطی است که همه شهروندان یک کشور به‌دور از تفاوت‌ها بتوانند در اداره کشور مشارکت داشته باشند (جعفری نیا، ۱۳۹۱: ۸۹). هانتینگتون مشارکت سیاسی را فعالیت خصوصی شهروندان به‌قصد تأثیرگذاری بر تصمیم‌گیری‌های دولت تعریف می‌کند (فیروزجائیان، ۱۳۸۷: ۸۶). به‌طورکلی میزان مشارکت مردم در امور جامعه یکی از شاخص‌های توسعه سیاسی و به‌تبع آن کارآمدی نظام سیاسی محسوب می‌شود (امینی، ۱۳۹۰: ۸۹).

۳-۳- تولید سرمایه اجتماعی از طریق کارآمدی اقتصادی، کارآمدی در ثبات سیاسی و عدالت

تولید سرمایه اجتماعی به وسیله‌ی حوزه اقتصاد به‌واسطه سرمایه انسانی و محیطی اتفاق می‌افتد. بنیان‌های شفاف و پاکیزه اقتصادی، برابری پایگاه‌های اقتصادی مردم و عدالت اقتصادی و ایجاد سطحی از رفاه نسبی اقتصادی و درنهایت توسعه پایدار می‌تواند موجبات اعتماد به سیستم را افزایش دهد. اقتصاد به‌خوبی می‌تواند باواسطه کارآمدی، سطح سرمایه اجتماعی را مضاعف نماید. باید توجه داشت که صرف دستگاه بروکراسی باهدف گذاری‌های موجود در قانون اساسی به‌تنهایی نمی‌تواند ایجاد سرمایه اجتماعی نماید (دارا و خاکی، ۱۳۹۶: ۲۱۰-۲۱۱). برخی اجزای ثبات سیاسی از اهمیت بیشتری برخوردارند:

الف) نظم در جریان تعاملات سیاسی: قاعده‌مندی نحوه مواجهه کارگزاران سیاسی نظام با مردم و مواجهه با جریان‌ات و احزاب و شخصیت‌های سیاسی و البته نحوه باثبات برخورد با دشمن، در تولید سرمایه اجتماعی بسیار سودمند است (Ake, 1974: 28).

ب) نهادمندی سیاسی: نهادمندی اعم از التزام مدیران سطح بالای نظام و شخصیت‌های صاحب نفوذ به قانون و تبعیت از ساختارهای موجود در کشور است (هانتینگتون، ۱۳۷۵: ۱۰-۱۵). برقراری عدالت منبع لایزال تولید اعتماد و اطمینان نسبت به‌نظام سیاسی است. مهم‌ترین فضیلت برای یک نظام اجتماعی عدالت است (Rawls, 1999: 3).

۴-۳- نقش مردم در مشروعیت و اقتدار نظام سیاسی اسلام

از منظر اسلام مشروعیت به معنی حق اعمال قدرت تنها از آن خداست و مکانیزم تحقق آن از طریق حاکمیت پیامبر، ائمه و اولی الامر تعریف شده است. یک اصل اساسی در دین اسلام پذیرش آزادی مبتنی بر «لا اکره فی الدین» (بقره، ۲۵۶) است. وقتی در یک جامعه اسلامی شهروندان خود از سر اختیار و آزادی، دین اسلام را موردپذیرش قرار می‌دهند ازجمله اصول دین اسلام که موردپذیرش اختیاری آن‌ها واقع می‌شود این است که فرد مسلمان خود را تحت ولایت و سرپرستی الهی، و تعالیم و فرامین و احکام اسلام را به‌عنوان آموزه‌های سعادت‌بخش و خوشبختی‌آفرین مبنای اعتقاد و اعمال و رفتار خود قرار می‌دهد (لاریجانی و غلامی ایرستان، ۱۳۹۰: ۸۷).

نکته اول: در زمینه رابطه و نسبیّت مردم با مشروعیت الهی قدرت سیاسی اسلام این است که مردم این حاکمیت و حق اعمال قدرت ر در نظام سیاسی اسلام خود از سر میل و رغبت موردپذیرش قرار می‌دهند. (خمینی، ۱۳۶۹، ج ۳: ۳۶).

نکته دوم: در این باره این است که وقتی قدرت و مشروعیت و ولایت الهی از سوی مردم مورد پذیرش واقع می‌شود این امر به معنای پذیرش زورگویی و دیکتاتوری متولیان امور نیست بلکه به معنای پذیرش اعمال و اجرای احکام مبتنی بر حق و عدالت و کرامت انسانی اسلامی است (خمینی، ۱۳۷۴: ۲۱).

نکته سوم: درباره رابطه قدرت و مشروعیت اله با مردم در این واقعت نهفته است که اصولاً دین و احکام و دستورات و قدرت الهی اسلام برای اداره جامعه بشری انزال شده است و هدف آن هدایت، تکامل و رفاه و رستگاری انسان است و بدیهی است که چنانچه این قدرت و حاکمیت الهی از سوی مردم مورد پذیرش واقع نشود حاکمیت الهی امکان تحقق پیدا نمی‌کند.

آیت‌الله ... جوادی آملی در این باره می‌گوید: «حاکمیت دین حق و نظام اسلامی همانند هر نظام دیگری با آرزوها تحقق نمی‌پذیرد بلکه حضور مردم و اتحاد آنان بر محور حق را می‌طلبد، مردم با پذیرش دین اولاً و پذیرش ولایت حاکم اسلامی ثانیاً دین خدا را در جامعه محقق می‌سازند (جوادی آملی، ۱۳۷۹: ۸۲). سیره پیامبر (ص) و ائمه (ع) هم نشان می‌دهد آن بزرگواران هر چند که مقام نبوت و امامت خود از خداوند کسب کرده بودند باین وجود در عرصه سیاست و حکومت، پذیرش و استقبال و همراهی مردم را شرط تحقق نظام سیاسی اسلام می‌دانستند (لاریجانی و غلامی ایرستان، ۱۳۹۰: ۸۸).

۴- بررسی مولفه های سرمایه اجتماعی در نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران

۴-۱- بررسی جایگاه سرمایه اجتماعی در اسلام

از دو طریق می‌توان به تبیین و توضیح رابطه مفاهیم دینی و سرمایه اجتماعی پرداخت. نخست که خود دین به عنوان یک مکتب، ایدئولوژی و کل جامع، سرمایه اجتماعی است که باید تلاش کرد آن را در جامعه توسعه داد و جامعه را مبتنی بر ارزش های آن ساخت. دوم؛ توجه به ارزش ها، سرمایه ها ابزار های مترقی دین مانند: خدامحوری، عدالت و انصاف ورزی و ... جهت رشد و پرورش جوامع انسانی و به نوعی کاشت و انباشت سرمایه اجتماعی است (ردادی، ۱۳۸۷: ۱۲۸). در جوامع مذهبی، زمینه رشد سرمایه اجتماعی بیشتر فراهم است؛ زیرا هر چه ارزش های دینی و اخلاقی تقویت شده باشد، رفتار افراد قابلیت پیش بینی بیشتری دارد (رنانی، ۱۳۸۲: ۲۸). به علاوه، در این جامعه، اخلاق رواج دارد و رفتار های مطلوب در نظر گرفته می شود که برای تولید سرمایه اجتماعی مفید است (توتونچیان، ۱۳۸۲: ۲۸). دین اسلام سرشار از مفاهیم سرمایه اجتماعی است (توتونچیان، ۱۳۸۳: ۸۲).

۴-۲- نقش دولت در ایجاد سرمایه اجتماعی

به تعبیر وولف^۱ هم بازار و هم دولت به انسان ها به عنوان پیروان قواعد می نگرند نه قاعده سازان. این تضعیف اجتماع، برای دولت و بازار هم مشکلاتی پدید آورده است (صیدایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۹۸). به همین جهت سیاست گذاری های عمومی بایستی بکوشند تا تعادل درستی بین اقتصاد بازار، دولت و جامعه مدنی به وجود آورند ولی در اغلب موارد، نقش بازار و دولت افزایش یافته و اجتماع تضعیف شده است (شارع پور، ۱۳۸۵: ۵). عامل تعیین کننده توسعه، به رغم تجربه های متفاوت، کارآمد بودن دولت است (الوانی، ۱۳۷۸: ۳۰).

۴-۳- ابعاد و عناصر سرمایه اجتماعی در نظام جمهوری اسلامی ایران

دانشمندان با توجه به رویکردهای مختلف، سرمایه اجتماعی را از طرق مختلف (جامعه شناسی، اقتصادی، سیاسی ...) مورد کنکاش قرار داده و اجزاء و عناصر گوناگونی را در بررسی های خود مطرح نموده اند. سرمایه اجتماعی دارای ابعاد فراوانی است که متناسب با فرهنگ هر جامعه است؛ مانند اعتماد، مشارکت در نهادهای مدنی و موسسات

^۱ Wolf

خیریه، ارتباطات مناسب با دیگران، تعهد و مسئولیت، همکاری و روحیه کار گورهی و احساس هویت جمعی در این زمینه مدنظر است (منظور و یادبودی، ۱۳۸۷: ۱۴۸).

۴-۴- قدرت اجتماعی رهبر و سرمایه اجتماعی

قدرت اجتماعی ناشی از اراده مردمی است که در یک سرزمین معین و بر اساس یک سری ارزش ها و منافع مشترک زندگی می کنند. این قدرت می تواند پشتوانه نظام یا علیه آن باشد و می تواند یک نوع آنومی اجتماعی حاکم شده و این نیرو هدر رود. یکی از عوامل مهم تبلیل این نیرو به پشتولنه، تعامل حاکم با مردم است. در حکومت اسلامی، شخص اول مملکت با دیگران برابر است (امام خمینی، ۱۳۸۵: ۳۹۷). این موارد می تواند بر حاکم قدرت اجتماعی ایجاد کند: هم رنگی شئون زندگی امام و امت، اعتماد رهبر به امت، رعایت حقوق متقبل، قدرت کارآمدی.

۵- بررسی نقش سرمایه اجتماعی در اجرای نظام سیاسی مطلوب

۵-۱- سرمایه اجتماعی و رابطه آن با نظام سیاسی مطلوب در ایران

بعضی، کشورهای پیشرفته مطالعات در مورد سرمایه اجتماعی و (حکمرانی خوب) در کشورهای جهان سوم و به ویژه در ایران به روشنی انجام نگرفته و هنوز جای مطالعات بیشتر احساس می شود (سعادت، ۱۳۸۷: ۲). در ایران سرمایه اجتماعی، به ویژه در حوزه رابطه دولت و ملت (سطح کلان)، غالباً ضعیف بوده است؛ دلیل عمده این قضیه این است که جامعه ما هنوز به سامان سیاسی و اجتماعی نرسیده و جامعه ای در حال گذار محسوب می شویم. در جامعه در حال گذار ایران، به موازات فروپاشی نظام سنتی، نهادهای مدنی نوین هنوز قوام نیافته اند و این یعنی اینکه برای رسیدن به حکمرانی خول سال ها فاصله داریم. محمد علی کاتوزیان یکی از مهمترین عوامل توسعه نیافتگی ایران در فقدان رابطه دموکراتیک بین دولت و ملت ایران می داند و در نتیجه گام نخست در خلق سرمایه اجتماعی اعتماد ساز فی مابین ملت و دولت در ایران فراهم سازی بستر مناسب و مطلوب برای اجرا و توسعه روندهای دموکراتیزاسیون است. (ابوالفتحی و قنبری، ۱۳۹۷: ۲۰-۲۱).

۵-۲- فواید سرمایه اجتماعی برای نظام سیاسی

وابستگی متقابل و پیوستگی حاکمیت با جامعه: اساسی ترین اتفاقی که وسیله افزایش میزان سرمایه اجتماعی می افتد، وابستگی متقابل و هم بستگی درونی حاکمیت با ملت است. در این فرض، نیروی ثبات بخش در اوج خواهد بود و هزینه های اداره کشور به شکل کاملاً ملموسی کاهش خواهد یافت (گولدنر، ۱۳۶۸: ۲۳۶) در این حالت مسئله حفظ نظام و ثبات آن همانند حف جان و ثبات زندگی مردم خواهد بود. اعتماد و اطمینان ناشی از بالا بودن میزان سرمایه اجتماعی، حکومت را به ملک مردم مبدل خواهد کرد و طی آن امکان گسست میان مردم و حکومت به وجود نخواهد آمد (ساعی، ۱۳۸۹: ۴).

دستیابی به اهداف: با توجه به بسیاری از شاخص های جهانی شدن در ایران و بالتبع کاهش نقش دولت در انجام بسیاری از اهداف، سرمایه اجتماعی به عنوان یک راه حل اجرا شدنی برای مشکلات رشد و پیشرفت، مورد توجه سیاستگذاران و مسئولان سیاست اجتماعی قرار گرفته است (کلمن، ۱۳۷۷: ۴۶۲).

افزایش مشارکت در انتخابات: مشارکت مردم در انتخابات یکی از شاخص های مهم در تعیین میزان سرمایه اجتماعی است. شرکت افراد در انتخابات حتی اگر به معنای تایید قطعی نظام سیاسی مستقر نباشد اما نسبت به عدم شرکت در انتخابات پیام های مهمی از اعتماد ضمنی به سیستم حاکم بر کشور دارد (دارا و خاکی، ۱۳۹۶: ۲۱۷).

۳-۵- موانع پیشروی نظام سیاسی مطلوب در ایران از منظر سرمایه اجتماعی

ضعف در هنجار های انسجام بخش ملی: سرمایه اجتماعی از نگاه «فوکویاما» عبارت است از: مجموعه هنجار های موجود در نظام اجتماعی که موجب بالا رفتن سطح همکاری اعضای جامعه و پایین آمدن سطح هزینه تبادلات و ارتباطات می گردد (موسوی، ۱۳۸۹: ۱۱۹). جامعه ایران جامعه ای «کثیرالمله ای» است و در حال حاضر مدیریت سیاسی جامعه در دست طبقه خاصی بنام طبقه روحانیت است و سایر طبقات و گروه های قومی و مذهبی تا حدود زیادی از رسیدن به مناصب مدیریتی بالا دستی خارج هستند. این مسئله در بلندمدت و هم اکنون موجب فرسایش اعتماد بین گروه های قومی و مذهبی نسبت به سیستم سیاسی می شود (ابوالفتحی و قنبری، ۱۳۹۷: ۲۲).

ضعف در اجرای قانون و پاسخگویی: در این راستا نتایج دو پیمایش سال های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۲ نشان می دهد که در مورد اعتماد به حاکمیت قانون نیز پاسخ ها حاکی از آن است که درصد کمی از شهروندان (کمتر از ۳۰ درصد) به این امر اعتقاد دارند، البته این میزان در سال ۱۳۸۲ به حدود ۱۰ درصد کاهش یافته است (صالحی امیری، ۱۳۸۷: ۵۶).

بروکراتیزه شدن جامعه: «زونیس» بروکراسی حجیم و بالا بردن حجم نامه نگاری های اداری را از نشانه های بی اعتمادی در جامعه ایران می داند و معتقد است این بی اعتمادی عمومی به همه حوزه های قابل تسری است (حسین پناهی و اشرف ایمنی، ۱۳۹۰: ۷۳-۷۳). از دیگر نتایج بروکراتیزه شدن جامعه مجال برای رشد شبکه های ارتباطی غیر رسمی (سرمایه اجتماعی منفی) و مبتنی بر رابطه است که باعث تضعیف سرمایه اجتماعی می شود (ابوالفتحی و قنبری، ۱۳۹۷: ۲۵).

تمرکزگرایی: در اصل در آن نظام سیاسی که قدرت متمرکز است، نخست فساد بیشتر می شود و سپس اعتماد کاهش می یابد (صیادزاده و علمی، ۱۳۹۲: ۱۱۴). می توان گفت همیشه تمرکز منابع در دستگاه دولت، از ابزار های مهم برای اعمال اقتدار و قدرت در ایران بوده است. در اصل ۵۷ قانون اساسی، قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران مستقل از هم هستند، ولی در آخر این قوا زیر نظر ولایت فقیه اداره می شوند. میزان مراجعه مردم به دستگاه های دولتی روز به روز افزایش یافته و همین افزایش تقاضا از طرف مردم و کمبود منابع و امکانات از سوی دولت زمینه تمرکز بیشتر قدرت و به تبع آن افزایش فساد دولتی را فراهم خواهد کرد (ابوالفتحی و قنبری، ۱۳۹۷: ۲۶).

فرهنگ سیاسی: سیدنی وریا معتقد است فرهنگ سیاسی^۲ نظامی از اعتقادات تجربی، نمادهای معنا دار و ارزش ها و حالتی که در آن کنش سیاسی اتفاق می افتد، می باشد. فرهنگ سیاسی جهت گیری ذهنی مردم به سیاست را میسر می سازد (Mibagheri, 2003: 35). یکی از عوامل افول سرمایه اجتماعی در ایران نامناسب بودن ساخت فرهنگی (سیاسی) جامعه است که اجازه همیاری و همکاری گروهی، اعتماد (مولفه سرمایه اجتماعی) به یک دیگر و برخورد عقلانی با مسائل را نمی دهد (ابوالفتحی و قنبری، ۱۳۹۷: ۲۷).

۴-۵- نقش کاهش سرمایه اجتماعی و شکاف دولت و ملت در ایران

عدم پاسخگویی دولت ها در برابر مردم: زمانی که رجال سیاسی یک کشور نتوانند پاسخگو و مسئول عملکردشان در قبال مردم باشند به عنوان افرادی ناکارآمد و نالایق دیده خواهند شد. که این امر می تواند اعتماد مردم نسبت به مدیران و مسئولین سیاسی را کاهش دهد و در نتیجه راه برای شکل گیری نارضایتی های عمومی در ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی و غیره را ایجاد کند (انفی، ۱۳۹۲: ۲).

¹ Centralization

² Political Culture

عدم توجه کافی برخی دولتمردان و مسئولین سیاسی در اداره امور: عدم توجه کافی بعضی از مسئولین سیاسی و رجال دولتی در انجام اموری که بر عهده آنها است می تواند زمینه را برای بی اعتمادی بین دولت و ملت ایجاد کند. امروزه با گسترش و افزایش تکنولوژی های گوناگون اطلاعاتی و رسانه های جمعی و گروهی، توسعه تبادل اطلاعات و غیره فعالیت های مسئولین سیاسی و رجال دولتی توسط شبکه های اطلاع رسانی مورد بررسی قرار گرفته و از این طریق مردم از اقدامات و فعالیت های آنها مطلع می شوند (الهی منش و میرزا نیا، ۱۳۹۵: ۱۴۹).

ایجاد فاصله و جدایی میان دولت و مردم و از بین رفتن وحدت ملی: این امر مسلم است که سلامت یک نظام سیاسی و یک اجتماع و کشوری زمانی تضمین می شود که همه افراد جامعه، به خصوص حکومت کنندگان و حکومت شوندهگان، با یک دیگر در تعامل برابر باشند. چرا که عدم وحدت، همدلی و همکاری باعث جدایی و نتایج سوئی برای جامعه سیاسی در پی خواهد داشت. در این زمینه می توان به بحران خرداد ۱۳۶۰ اشاره کرد (الهی منش و میرزانی، ۱۳۹۵: ۱۴۹).

۶- نتیجه گیری

سرمایه اجتماعی (بعد از سرمایه های مالی، مادی یا فیزیکی و سرمایه انسانی) به عنوان مرحله چهارم از حلقه تکاملی سرمایه می باشد که در توسعه و پایداری و همچنین میزان ثبات نظام سیاسی کشور ها دارای جایگاه و نقش بسیار مهمی می باشد. بر این اساس جامعه ای که به سرمایه اجتماعی توجه لازم را نداشته باشد، سرمایه های دیگر را نیز از بین خواهد برد. لذا امروزه در اثرگذار بودن و نقش مهم سرمایه اجتماعی در ثبات و پایداری دولت ها و نظام های سیاسی از آن جمله در ثبات و پایداری جمهوری اسلامی ایران در میان صاحب نظران داخلی و خارجی جای هیچ گونه شک و تردیدی نیست. کاهش سرمایه اجتماعی در نظام سیاسی مساوی با مسائل متعددی مانند: مساله معرفتی یا شناختی، مساله مهارتی و مساله انگیزشی خواهد بود. در این میان مؤلفه اعتماد یکی از مولفه ها و یکی از بعدهای اساسی سرمایه اجتماعی به شمار می آید که باید به آن توجه کافی را داشت. هم اکنون ادامه و تداوم نظام جمهوری اسلامی ایران به بعد عملی اعتماد مبتنی است و بر این اساس پایداری و ثبات نظام سیاسی مسیر خودش را ادامه می دهد که نتیجه آن آزادی های مدنی، کاهش فقر، حیات محیط زیست، شغل و رفاه پایدار و از این قبیل موارد خواهیم بود. سرمایه اجتماعی به عنوان گنجی نهان در هر جامعه ای به شمار می آید که اگرچه به صورت عینی و ملموس نمی باشد ولی در واقع در زیر پوست هر جامعه ای به عنوان یک پدیده مهم می باشد که باید به آن توجه شود. به گونه ای که با مطالعات کمی و کیفی میزان حضور این متغیر قابل ارزیابی است. بهترین نوع استفاده از این متغیر، استفاده آن بر اساس فرهنگ بومی هر کشور است. بر طبق یافته های پژوهش عدم کارآمدی، منجر به تقلیل میزان سرمایه اجتماعی شده و می تواند بر فلسفه نظام سیاسی، خدشه وارد کند. در جهان امروز که عنصر کارآمدی مشروعیت تنظیم کننده روابط دو جانبه ملت دولت با شمار می رود بدیهی است که کاهش کارآمدی به افت مشروعیت خواهد انجامید. افت مشروعیت به معنی کم رنگ شدن ارتباط ملت با دولت و در نتیجه کاهش اعتماد دو طرف به یکدیگر خواهد بود. آنچه مسلم است این است که جمهوری اسلامی ایران از پس چهار دهه علیرغم توفیقاتی که در حفظ تمامیت ارضی، استقلال ملی و سیاسی و همبستگی دینی و انقلابی ایجاد کرده هنوز نتوانسته است بر معضلات عمده اقتصادی، اجتماعی فرهنگی و بعضاً سیاسی خود فائق آید و این وضعیت به ناکارآمدی این نظام و کاهش مشروعیت آن در افکار عمومی منجر گردیده است. در چنین فضایی است که روابط ملت دولت به سطحی قابل قبول ارتقاء خواهد یافت و این ارتقاء روابط زمینه ساز ترمیم سرمایه اجتماعی یا اعتماد عمومی را فراهم می کند. خروج از لاک انزوا و ایجاد ارتباط گروهی و شبکه ای پیش زمینه تکوین سرمایه اجتماعی

است لذا بی راه نیست اگر ادعا شود سرمایه اجتماعی مجموعه ای است از ارتباطات شبکه ای که بر اساس ارزش ها و هنجارهای هر جامعه شکل و شمایل خاصی به خود می گیرد و از آنجایی که ارزش ها و هنجارهای ایرانی نیز تحت تأثیر سه عنصر هویت تاریخی ایرانی، باورهای دینی شیعی و الزامات زندگی مدرن تنظیم می شوند چاره ای جز طراحی این شبکه ها بر این اصول سه گانه نیست. در حوزه فعالیت های سیاسی و اجتماعی نیز که موضوع بحث ماست تشکیل و فعالیت شبکه هایی مردم نهاد که بر این سه عنصر استوار شده باشند از سوی ملت و طراحی و بروزرسانی بدنه دولت و بروکراسی حاکم بر اساس سه عنصر ملیت، مذهب و مدرنیته از سوی حاکمیت می تواند به مفصل بندی گفتمانی مشترک منتهی شود که ضمن فربه تر کردن روابط ملت دولت زمینه ساز اعتماد این دو نهاد به یکدیگر و در نتیجه به تصحیح روند کارآمدی مشروعیت بینجامد.

۱-۶- پیشنهادات

- در ادامه با تمرکز بر اجزای شکل دهنده فرهنگ جامعه، راه های افزایش سرمایه اجتماعی بر پایه اصول اخلاقی و برخورداری از جامعه ای با نشاط و دور از انزوایی به این شرح پیشنهاد می گردد:
- ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ اخلاقی جامعه: با تاکید بر رواج راستگویی، صداقت، عذر خواهی کردن، تقدیر کردن از اقدامات شایسته دیگران.
 - ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ همیاری شهری: با تاکید بر؛ سطح مشارکت در برگزاری انتخابات و نظرسنجی های مهم اجتماعی، مانند انتخابات شوراهای محلی و شهرداری ها، همکاری در زیباسازی شهر و امکان و معابر عمومی، مشارکت در نظافت عمومی شهر.
 - ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ قانون پذیری جامعه: با تاکید بر افزایش سطح آگاهی به قوانین اجتماعی، رعایت ضوابط اداری و عام گرایی (قانون پذیری) در برابر خاص گرایی (قومیت گرایی و پارتی بازی).
 - ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ و وفاق و همبستگی اجتماعی و ملی در جامعه: با تاکید بر، احترام به نماد های ملی، چون خط، زبان، حس میهن دوستی، سطح مسئولیت پذیری و...
 - افزایش کارآمدی دولت: دولت باید با سازوکارهای دقیقی بتواند گسست بین خواست های بحق مردم و خدمات دولتی را کاهش دهد.
 - رفع تعارضات ساختاری: بروز تنش در درون ساخت رسمی قدرت و تقابل نیروهای اصلی تصمیم ساز، در هر سطح و اندازه ای که باشد به افت سرمایه اجتماعی منتهی می شود.
 - مشارکت جویی: دولت موظف است تا زمینه لازم برای مشارکت مردم در عرصه های مختلف را برای ایجاد مشروعیت قدرت فراهم و از گسست میان مردم و حکومت ممانعت به عمل آورد.

- ابوالفتحی، محمد، قنبری، لقمان، بررسی موانع و راهکار های تحقق حکمرانی خوب در ایران با تکیه بر سرهلیه اجتماعی در سطح کلان، فصلنامه پژوهش های راهبردی سیاست، سال هشتم، شماره ۲۹.
- احمدی، حمید، (۱۳۸۹)، تاثیر انحصارات بر سرمایه اجتماعی، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین المللی، شماره ۵.
- امام خمینی، روح الله، (۱۳۸۵)، صحیفه امام، (دوره ۲۲ جلدی)، تهران، موسسه تنیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ و نشر عروج، چاپ سوم.
- پاک سرشت، سلیمان، (۱۳۹۳)، ملاحظات و راهبردهای ارتقای سرمایه اجتماعی، راهبرد فرهنگ، شماره ۲۵.
- تاجبخش، کیان، (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی (اعتماد، دموکراسی و توسعه)، ترجمه: افشین خاکباز و حسین پویان، تهران: شیرازه.
- تبریز نیا، حسین، (۱۳۷۱)، علل ناپایداری احزاب سیاسی در ایران، تهران، مرکز نشر بین المللی.
- تقوی، حسین، (۱۳۸۰)، انقلاب اسلامی در تئوری و عمل، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی صاحب الزمان.
- توتونچیان، ایرج، (۱۳۸۳)، پول و بانکداری اسلامی و مقایسه آن با نظام سرمایه داری، تهران، توانگران.
- جعفری نیا، غلامرضا، (۱۳۹۱)، بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر میزان مشارکت سیاسی شهروندان شهر خورموج، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال هفتم، شماره دوم، صفحات ۸۷-۱۲۲.
- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۷۹)، ولایت فقیه، ولایت فقاقت و عدالت، قم، اسراء.
- حسین پناهی، محمد، امینی، اشرف، (۱۳۹۰)، دولت رانتهی، اقتصاد دولتی، فرهنگ سیاسی و سرمایه اجتماعی در ایران (۱۳۶۸-۱۳۸۴)، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین المللی.
- حشمت زاده، محمدباقر، (۱۳۹۶)، بررسی موانع تحقق حکمرانی خوب در فرهنگ سیاسی ایران، جستارهای معاصر، سال ۸، شماره ۱.
- خدادادی، محمد اسماعیل، (۱۳۸۸)، نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران از پیدایی تا استقرار کامل، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال ششم، شماره ۱۸، صفحات ۱۳۱-۱۶۰.
- خمینی، روح الله، (۱۳۶۹)، صحیفه نور، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- خمینی، روح الله، (۱۳۷۴)، صحیفه نور، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- دارا، جلیل، خاکی، محسن، (۱۳۹۶) کارآمدی و تداوم نظام مردم سالاری دینی از منظر سرمایه اجتماعی، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال چهاردهم، شماره ۵۱، صص ۲۰۳-۲۲۲.
- دانایی فرد، حسن، (۱۳۹۳)، چالش های مدیریت دولتی در ایران، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم.
- ردادی، محسن، (۱۳۸۷)، مولفه های سرمایه اجتماعی در اسلام، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده معارف اسلامی و سیاسی، دانشگاه امام صادق (ع)
- ساعی، منصور، (۱۳۸۹)، جزوه درسی ارتباطات سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- سعادت، رحمان، (۱۳۸۷)، برآورد روند سرمایه اجتماعی در ایران (با استفاده از روش فازی)، تحقیقات اقتصادی، شماره ۴۳.
- شارع پور، محمود، (۱۳۸۵)، مفهوم سازی، سنجش و دلالت های سیاستگذاری، ساری، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان مازندران.
- صالحی امیری، رضا، (۱۳۸۷)، بررسی وضعیت اعتماد در جامعه ایران و راه های بازسازی آن، پژوهشنامه اعتماد سیاسی، شماره ۱۶.

- صیاد، محمدرضا، خسروی، محمدعلی، شیرخانی، علی، خسروی باب اناری، ملک تاج، (۱۳۹۷)، تأثیر فرهنگ دولت‌گرا بر کارآمدی نظام سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، سال هشتم، شماره سوم صص ۸۱-۱۰۱.
- صیادزاده، علی، علمی، زهرا، (۱۳۹۲)، رابطه فساد و سرمایه اجتماعی در الگوی رشد، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۱۳، شماره ۵۰.
- صیدایی، اسکندر، احمدی شاپورآبادی، محمدعلی، معین آبادی، حسین، (۱۳۸۸)، دیباچه‌ای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن با مولفه توسعه اجتماعی در ایران، راهبرد یاس، شماره ۱۹.
- عمید زنجانی، عباسعلی، (۱۳۶۶)، فقه سیاسی، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- عیسی نیا، رضا (۱۳۹۷)، نقش سرمایه اجتماعی در پایداری نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه - فاتحی، ابوالقاسم، اخلاصی، ابراهیم، (۱۳۹۱)، عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی (مورد مطالعه: دانش آموزان دختر پیش‌دانشگاهی شهر شیراز)، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی شماره ۱۴، صفحات ۱۴۹-۱۸۵.
- فتحعلی، محمود، (۱۳۸۳)، کارآمدی نظام اسلامی، قم، صباح، سال سوم، شماره ۱۲ - ۱۱.
- فوکویاما، فرانسیس، (۱۳۷۹)، پایان نظم، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران، انتشارات جامعه ایرانیان، چاپ اول.
- فوکویاما، فرانسیس، (۱۳۷۹)، پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن ترجمه‌ی غلام عباس توسلی، تهران، جامعه‌ی ایرانیان.
- فیروزجانیان، علی‌اصغر، (۱۳۸۷)، تحلیل جامعه‌شناختی مشارکت سیاسی دانشجویان، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، صفحات ۸۳-۱۰۹.
- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۰۱)، مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- کلمن، جیمز، (۱۳۷۷)، بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر حیدری، تهران نشر نی.
- گودرزوند چگینی، مهرداد، هاشمی، سید حامد، یوسفی، مینو، (۱۳۹۶)، تأثیر سرمایه اجتماعی بر انتخاب نام تجاری مصرف‌کنندگان، مجله مدیریت توسعه و تحول، شماره ۳۱، صفحات ۲۱-۳۱.
- گولدنر، حسن، (۱۳۶۸)، بحران جامعه‌شناسی غرب، ترجمه فریده ممتاز، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- لاریجانی، علی، غلامی ایرستان، (۱۳۹۰)، رابطه اقتدار و مشروعیت در نظام سیاسی اسلام، فصلنامه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، صفحات ۶۶-۹۰.
- لنگرودی، محمدم جعفر، (۱۳۶۸)، ترمینولوژی حقوق، چاپ چهارم، تهران، کتاب‌نامه گنج دانش.
- محسنی تبریزی، علیرضا، (۱۳۶۹)، بررسی زمینه‌های مشارکی روستاییان و ارتباط آن با ترویج کشاورزی، تهران.
- منظور، داوود، یادبودی، مهدی، (۱۳۸۷)، سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی، راهبرد یاسر، شماره ۱۵.
- موسوی خمینی، روح‌الله، (۱۳۷۸)، صحیفه امام، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- موسوی، میر طیب، (۱۳۸۹)، اندیشه سرمایه اجتماعی، وفاق اجتماعی، توسعه سیاسی امنیت ملی، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، شماره سیزدهم.
- الوانی شیروانی، علیرضا، (۱۳۸۲)، سرمایه اجتماعی اصل محوری توسعه، ماهنامه تدبیر، شماره ۱۴۷.
- الوانی، سید مهدی، سید نقوی، میر علی، (۱۳۹۱)، سرمایه اجتماعی، مفاهیم و نظریه‌ها، فصلنامه مطالعات مدیریت، شماره ۳۳ و ۳۴.
- هانتینگتون، ساموئل، (۱۳۷۵)، سامان سیاسی در جوامع دست‌خوش دگرگونی، ترجمه: ثلاثی، محسن، نشر علم، تهران

– الهی منش، محمدحسین، میرزانی، علیرضا، (۱۳۹۵)، تاثیر سرمایه اجتماعی دولت های جمهوری اسلامی ایران بر وندالیسم اجتماعی، سپهر سیاست، سال چهارم، شماره یازدهم.

- Wallace C.Pichler F. (2009): *More Participation, Happier Society? A comparative study of civil society and the quality of life*: Soc Indic Res
- Putnam, Robert D, Robert Leonardi and Raffaella Y. Nanetti, 1993, Making –
- Rawls, John A, 1999, *Theory of Justice*, 2nd ed, Harvard UP.
- Mibagheri, Farid, (2003), *Political Culture and Its Impact on Politics the Case of Iran*, *Political Culture Case Studies Conflict Studies Research Centre*. Published By: Defence Academy of the United Kingdom, available at: <https://www.files.ethz>.
- Claude, Ake, 1974, *Modernization and Political Instability*, world politics, V. 26, N. 4.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی